

Uttalanden om bl.a. rätten till tillgång till försvarare vid förhör om misstankar om allvarlig brottslighet

Beslutet i korthet: AA var misstänkt för mordbrand och var själv skadad efter branden. Han vårdades därför en längre tid på sjukhus. Under sjukhusvistelsen hölls det bl.a. ett relativt omfattande förhör, vid vilket AA:s offentliga försvarare inte var närvarande. JO:s utredning har avsett frågan om AA:s rätt att försvara sig därigenom har äventyrats.

I beslutet konstateras att förhöret var grundligt och de misstankar som riktades mot AA var allvarliga. Han var själv svårt skadad, och det kunde dessutom befaras att han inte var psykiskt stabil vid förhörstillfället. Mot den bakgrunden är det enligt JO:s mening uppenbart att AA skulle ha biträtts av sin försvarare under förhöret.

Enligt JO var förutsättningarna alltså sådana att förhöret vid en objektiv bedömning inte borde ha hållits utan försvararen närvarande. I sådana fall får bedömningen av behovet av försvarare inte överlätas på den misstänkte eller försvararen, utan det är polis och åklagare som har det slutliga ansvaret för att en misstänkt får tillgång till försvarare när det behövs.

Det är i första hand förundersökningsledaren som är ansvarig för att en misstänkts rätt till försvarare respekteras. I beslutet gör JO vissa uttalanden om ansvarsfördelningen mellan förhørsledare och förundersökningsledare i frågan om försvarare vid förhör.

JO konstaterar vidare att förundersökningsledaren i detta fall hade fog för att utgå från att försvararen närvarade vid förhöret. Förhørsledaren tog inte upp frågan om försvararnärvaro med förundersökningsledaren innan hon bestämde sig för att hålla förhöret med AA utan försvarare. Förundersökningsledaren kan därför inte anses ansvarig för att förhöret genomfördes på det sätt som nu skedde. Förhørsledaren kritiserar för att hon inte respekterat AA:s rätt till tillgång till försvarare vid förhöret.

I beslutet framhåller JO att rätten till försvarare är fundamental för misstänkts rätt att försvara sig. Det är därför angeläget att det i sådana frågor görs kvalificerade bedömningar och att de är sakliga. JO betonar också vikten av att ett avstående från försvarare sker på ett rättssäkert sätt.

Bakgrund

Inledning

Ärendet gäller frågan om hur Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten har hanterat en misstänkts rätt till tillgång till försvarare vid förhör under en förundersökning om mordbrand.

Förundersökningens inledande skede

Den 1 februari 2015 inträffade en brand i AA:s lägenhet i Göteborg. AA blev svårt brännskadad och vårdades efter händelsen under en längre tid på sjukhus. Han greps först som misstänkt för mordbrand, men eftersom han behövde sjukhusvård anhölls han i stället i sin frånvaro den 3 februari 2015.

Kammaråklagaren BB vid Göteborgs åklagarkammare var förundersökningsledare och polisassistenten CC vid polisområde Storgöteborg var ansvarig utredare hos polisen. Det var också hon som höll förhör med AA under förundersökningen.

Förhören och ärendets fortsatta handläggning

Den 5 februari 2015 hölls ett kortare förhör med AA på sjukhuset, vid vilket han delgavs misstanke om mordbrand, alternativt grov mordbrand. I förhörprotokollet har det antecknats att CC informerade AA om att hon skulle hålla ett kort förhör med honom, att han var införstådd med det och att han kunde ta till sig informationen. Det har vidare noterats att AA underrättats om sin rätt till försvarare. Han tillfrågades om han hade önskemål om någon särskild försvarare eller om han godtog den försvarare som rätten förordnar. Han svarade jakande på det sistnämnda alternativet. Av förhörprotokollet framgår också att AA inte mindes särskilt mycket av händelsen och att han därför varken kunde förneka eller erkänna gärningen. Senare samma dag förordnades advokaten DD som offentlig försvarare. BB beslutade att anhållandet skulle kvarstå och gav in en framställan om häktning till tingsrätten.

Den 6 februari 2015 hölls en häktningsförhandling vid Göteborgs tingsrätt. AA närvarade inte vid förhandlingen med hänsyn till sitt hälsotillstånd, men hans offentliga försvarare DD deltog. Tingsrätten beslutade att AA skulle häktas i sin frånvaro.

Den 10 februari 2015 förhördes AA under ca 40 minuter på sjukhuset. DD var inte närvarande vid förhöret. Genom en kryssmarkering i förhörprotokollet har det angetts att AA underrättats om sin rätt till försvarare. Det finns dock inte någon uppgift om hans inställning till att låta sig förhöras utan sin försvarare närvarande. Förhöret avsåg bl.a. vad AA gjorde den aktuella kvällen och hans personliga förhållanden. Det framstår som om AA var relativt förvirrad under förhöret och endast hade vaga minnesbilder av kvällen. Han uppgav dock bl.a. att han hade försökt ta sitt liv under kvällen, att han vaknat upp och sett att det brann och att han hade en tändare vid sidan om sig. Han uppgav också att han hade köpt bensin i en bensindunk och att hans tanke nog hade varit att elda upp sig själv. AA medgav att han förstod att branden hade kunnat sprida sig till andra lägenheter. Han fick även frågor om vilka andra personer som hade tillgång till lägenheten. Förhöret spelades in och är utskrivet i dialogform.

Den 19 februari 2015 hölls en häktningsförhandling, vid vilken AA var närvarande. Tingsrätten beslutade att han skulle vara fortsatt häktad. Den 10 mars 2015 hölls ytterligare ett längre förhör med AA som då befann sig på

en rättspsykiatrisk klinik. Vid detta förhör deltog DD. Enligt förhørsprotokollet hade AA fortfarande svårt att minnas några detaljer från den aktuella kvällen. Han uppgav dock att han inte förnekade det som hade hänt, men att han inte mindes så mycket.

Därefter hölls inte några fler förhör med AA under förundersökningen. Åtal väcktes den 12 mars 2015.

Huvudförhandling och dom

Huvudförhandling i målet ägde rum vid Göteborgs tingsrätt den 26 mars 2015. Efter att en rättspsykiatrisk undersökning genomförts dömdes AA den 7 maj 2015 för mordbrand. Påföljden bestämdes till rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning. I domen angavs att tingsrätten med hänsyn till AA:s hälsotillstånd fann anledning att vara försiktig med att lägga hans uppgifter till grund för bedömningen i den mån de inte vann stöd av annan utredning. Domen överklagades inte.

Anmälan

AA:s pappa, EE, anmälde polisassistenten CC till JO. Han anförde att AA blev oskyldigt dömd för mordbrand på grund av brister i förundersökningen. Han förde bl.a. fram klagomål på att samtliga förhör utom slutförhöret hade hållits utan en försvarare närvarande.

Utredning

Inledning

Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten yttrade sig över vilka överväganden respektive myndighet hade gjort i frågan om försvarare inför förhören med AA.

Åklagarmyndighetens yttrande

Åklagarmyndigheten (vice riksåklagaren FF) hade inför yttrandet hämtat in upplysningar från bl.a. kammaråklagaren BB och chefsåklagaren GG vid Göteborgs åklagarkammare.

BB:s upplysningar

BB lämnade följande upplysningar om hur han som förundersökningsledare hade hanterat AA:s rätt till tillgång till försvarare vid förhören den 5 och 10 februari 2015.

Han hade redan inför förhöret den 5 februari 2015 övervägt att ge in en begäran till tingsrätten om att en offentlig försvarare skulle förordnas som kunde närvara vid förhöret. Med hänsyn till att det enbart rörde sig om ett s.k. delgivningsförhör och att han inte visste om AA hade något särskilt önskemål om försvarare avvaktade han dock. Efter förhöret kontaktade polisassistenten CC honom och uppgav bl.a. att AA hade angett att han önskade att en försvarare skulle utses och att han godtog den som rätten förordnade. BB gav därefter in en begäran om offentlig försvarare till tingsrätten.

AA närvarade inte vid häktningsförhandlingen den 6 februari 2015. Detta berodde enligt BB på att AA inte var i ett sådant fysiskt skick att han kunde närvara. BB hade dock inte fått någon information som tydde på att AA inte skulle vara mentalt redo att genomföra det förhör som hölls den 10 februari 2015. Han och CC berörde inför det förhöret inte frågan om försvararen skulle närvara vid förhöret. Eftersom CC är en erfaren polis utgick han från att hon enligt den normala rutinen skulle kontakta försvararen inför förhöret. Eftersom det var det första längre förhöret om ett mycket allvarligt brott var det enligt BB helt självklart att försvararen skulle kontaktas. Han vet dock inte om CC gjorde det. Det var först i samband med utredningen hos JO som han uppmärksammades på att förhöret hade hållits utan att försvararen var närvarande.

BB har vidare uppgett att anledningen till att det endast genomfördes två längre förhör med AA – den 10 februari och den 10 mars – var att AA inte mindes så mycket av händelsen och att hans uppgifter därmed inte var så viktiga i utredningen. Utredningen inriktades i stället på annan bevisning.

Chefsåklagarens upplysningar

GG konstaterade att BB utgått från att försvararen närvarat vid de förhör som hållits efter att han förordnats. Att se till att en förordnad försvarare närvarar vid förhör är enligt GG en sådan rutinåtgärd som polisen ska utföra utan att särskilda direktiv ska behöva ges av förundersökningsledaren.

GG anförde vidare att det för honom framstod som självklart att försvararen skulle ha närvarat vid förhöret med AA den 10 februari 2015.

Åklagarmyndighetens bedömning

FF redovisade följande bedömning.

När det gäller förhöret den 5 februari 2015 konstaterade FF att det i princip endast avsett delgivning av brottsmisstanken och AA:s inställning till denna. Efter förhöret begärde BB att tingsrätten skulle förordna en offentlig försvarare för AA. Med hänsyn till de överväganden som BB gjort och att det endast var ett delgivningsförhör ansåg FF inte att det fanns skäl att ifrågasätta hans ställningstagande och handläggning i den delen.

I fråga om förhöret som hölls med AA den 10 februari 2015 konstaterade FF att det var relativt långt och utförligt. Hon ansåg att AA:s försvarare borde ha närvarat vid förhöret. BB har utgått från att förhørsledaren, utan särskilda direktiv om det, skulle kontakta försvararen före förhöret så att han kunde närvara. Att förhöret genomfördes utan närvaro av försvararen är enligt FF:s uppfattning mycket olyckligt, men hon anser inte att detta är något som BB bör klandras för.

När det slutligen gäller frågan om AA:s rätt till en rättvis rättegång har kränkts på grund av att förhöret hölls utan försvararen närvarande förde FF fram att det

framgår av tingsrättens dom att AA verkar ha lämnat i huvudsak samma uppgifter vid tingsrätten som i förhöret under förundersökningen den 10 februari 2015. Av domen går det vidare enligt FF inte att utläsa att BB skulle ha lyft fram uppgifter som AA lämnat under förhör under förundersökningen. Tingsrätten har inte heller lagt vad AA uppgett under förundersökningen till grund för sin bedömning i målet. FF konstaterade att det i stället framgår att tingsrätten ansett att det funnits anledning att vara försiktig med att lägga AA:s uppgifter till grund för bedömningen i den mån de inte vunnit stöd av annan bevisning. Vid en helhetsbedömning ansåg FF inte att AA:s rätt till en rättvis rättegång hade kränkts.

Polismyndighetens yttrande

Polismyndigheten (HH) hade inför yttrandet hämtat in upplysningar från bl.a. polisassistenten CC vid polisområde Storgöteborg.

CC:s upplysningar

CC har anfört i huvudsak följande om omständigheterna vid de förhör som hon hållit med AA.

Inför förhöret den 5 februari 2015 frågade hon den behandlande läkaren och psykologen om det gick att hålla förhör med AA med hänsyn till hans fysiska och psykiska status. Enligt dem fanns det inte några medicinska hinder mot att hålla förhör. Hon delgav AA misstanke om mordbrand, alternativt grov mordbrand, informerade honom om hans rätt till försvarare och frågade om han önskade någon särskild försvarare. Hon frågade också om AA ville att en försvarare skulle vara närvarande under nästa förhör. AA uppgav då att det kändes bra att prata utan försvarare. Hon lät hans önskemål styra och ansåg inte att det fanns någon anledning att ifrågasätta det. Med hänsyn till att AA var svårt skadad och i behov av sjukhusvård under flera veckors tid ställdes det enligt CC högre krav på flexibilitet än normalt.

Efter det att DD förordnats som offentlig försvarare den 5 februari 2015 hade CC kontakt med honom vid ett flertal tillfällen under de följande dagarna. De talade bl.a. om hur AA mådde och om förundersökningen. Hon var också i kontakt med DD inför förhöret den 10 februari 2015. Hon informerade honom om att förhöret skulle äga rum på sjukhuset och att det skulle komma att spelas in. DD var alltså informerad om datum, tidpunkt och plats för förhöret. När det gäller om han skulle närvara vid förhöret eller inte frågade han henne om AA:s uppfattning. Hon informerade honom om att AA angett att försvararen inte behövde närvara. Då ansåg inte heller DD att hans närvaro var nödvändig. Hon kom överens med honom om att de skulle höras av efter det att förhöret genomförts och att hon då skulle informera honom om vad som kommit fram. DD hade också kontakt med AA, både före och efter förhöret.

Förhöret den 10 februari 2015 spelades in. CC har angett att hon normalt sett alltid frågar om det går bra att hålla förhör utan en försvarare närvarande.

Eftersom detta var överenskommet redan före förhöret, och försvararen var underrättad, valde hon dock att inte dokumentera detta.

CC uppgav vidare att om DD hade haft förhinder, men ändå hade önskat närvara vid förhöret, hade förhörstiden kunnat anpassas efter det. Det var dock aldrig aktuellt.

Polismyndighetens bedömning

Polismyndigheten angav att avsikten med förhöret den 5 februari 2015 enbart var att delge brottsmisstanken och att låta AA yttra sig över denna och i försvararfrågan. Polismyndigheten ansåg därför inte att det fanns någon anledning att rikta kritik mot att förhöret genomförts utan att en försvarare var närvarande.

När det gäller förhöret den 10 februari 2015 konstaterade Polismyndigheten att en försvarare i princip har en ovillkorlig rätt att delta i förhör med sin klient. Polismyndigheten framhöll dock att detta inte nödvändigtvis innebär att en försvarare måste närvara när den misstänkte hörs. Om den misstänkte, försvararen och förhørsledaren är eniga om att försvararen inte ska närvara vid förhöret finns det enligt Polismyndigheten inte något hinder mot att förhöret ändå genomförs.

Polismyndigheten redogjorde vidare för CC:s uppgifter om handläggningen; att hon vid det första förhöret hade frågat AA om han önskade att försvararen närvarade vid det andra förhöret, att AA svarat att han tyckte det kändes bra att prata utan försvararen, att hon informerat försvararen om tid och plats för det andra förhöret och att försvararen bedömde att hans närvaro under det andra förhöret inte var nödvändig. Enligt Polismyndigheten måste AA och hans försvarare därmed under godtagbara former ha avstått från att försvararen skulle närvara vid förhöret. Mot den bakgrunden ansåg Polismyndigheten inte att det kunde anses finnas några brister i handläggningen.

Anmälares yttrande

EE yttrade sig över det Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten anförde. Han uppgav bl.a. att AA inte hade godtagit att bli förhörd utan försvararen närvarande, i vart fall har det inte varit hans avsikt. AA frågade ett flertal gånger varför det inte kom någon advokat. EE var också kritisk till att den påstådda överenskommelsen mellan CC och DD om att förhör kunde hållas utan försvararen närvarande inte finns dokumenterad.

Rättslig reglering

Rätten till tillgång till försvarare

En person som misstänks för ett brott har enligt 21 kap. 3 § första stycket rättegångsbalken (RB) en generell rätt att biträddas av en försvarare för att förbereda och utföra sin talan. Av 21 kap. 3 a § RB följer att den som är anhållen eller häktad har rätt till en offentlig försvarare om han eller hon begär

det. En offentlig försvarare ska också förordnas om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet.

Den som underrättas om att han eller hon är skäligen misstänkt för ett brott ska samtidigt informeras om sin rätt att redan under förundersökningen anlita biträde av en försvarare och om att en offentlig försvarare under vissa förutsättningar kan förordnas av rätten (se 12 § förundersökningskungörelsen). Denna information ska lämnas innan förhöret påbörjas, och det ska tydligt framgå att rätten inträder redan i och med att brottsmisstanke delges. När den misstänkte fått information om sina rättigheter ska han eller hon tillfrågas om sin inställning till behovet av försvarare. Som jag återkommer till nedan kan den misstänkte avstå från försvarare, om det sker under rättssäkra former. Inför nya förhör bör han eller hon dock åter erinras om sina rättigheter och på nytt tillfrågas om sin inställning. (Se bl.a. JO 2013/14 s. 133, dnr 3577-2011.)

I 23 kap. 10 § RB finns bestämmelser om vilka som får närvara vid förhör som hålls under förundersökningen. Utgångspunkten är att det är förundersökningsledaren som bestämmer detta. Enligt bestämmelsens fjärde stycke har dock den misstänkte och hans eller hennes försvarare rätt att närvara vid förhör som hålls på begäran av den misstänkte. Vid andra förhör får försvararen närvara om det kan ske utan men för utredningen. När det gäller förhör med den misstänkte är utrymmet för att vägra försvararen att närvara ytterst begränsat (se JO 2010/11 s. 139, dnr 5684-2008).

Rätten till tillgång till försvarare är en del av rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6 i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Av artikel 6.3 c) följer bl.a. att en misstänkt ska ha rätt att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde. Rätten att biträdas av försvarare gäller inte bara under själva rättegången utan också vid polisförhör och under förundersökningen. Det finns en omfattande rättspraxis från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen) om brottsmisstänkta försvararrättigheter. Som princip har domstolen slagit fast att en misstänkt redan vid det första polisförhöret har rätt att biträdas av en försvarare, om det inte finns tvingande skäl att inskränka denna rätt. Även om det undantagsvis finns sådana skäl, får inskränkningen inte tillåtas skada den misstänktes rätt att försvara sig. Domstolen har också konstaterat att rätten att försvara sig normalt skadas om erkännanden eller medgivanden som den misstänkte gjort utan biträde av försvarare under en kommande rättegång åberopas mot honom eller henne till stöd för en fällande dom. (Se Hans Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, 5 uppl., s. 348.)

Ett EU-direktiv som ska vara genomfört i svensk rätt under hösten 2016 fastställer minimiregler om rätten till tillgång till försvarare som bygger på Europadomstolens praxis (se Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/48/EU om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden

m.m.). Regeringen har i en proposition lämnat förslag till de lagändringar som krävs för att genomföra direktivet. I propositionen föreslås bl.a. ändringar i 23 kap. 10 § RB som innebär att en misstänkt alltid har rätt att ha sin försvarare närvarande när han eller hon förhörs, dvs. inte endast vid de förhör som hålls på begäran av den misstänkte. Av den nya lydelsen framgår uttryckligen att det är fråga om en rätt för den misstänkte, och inte för försvararen. En privat försvarare som inte uppfyller de krav som ställs på en offentlig försvarare får dock under vissa förutsättningar förhindras att närvara. Lagändringarna föreslås träda i kraft den 27 november 2016. (Se prop. 2015/16:187.)

JO har i flera ärenden riktat kritik mot att förhör genomförts utan att en försvarare närvarat och framhållit att en brottsmisstänkts rätt till försvarare vid förhör är en central rättssäkerhetsfråga. Det har vidare uttalats att huvudsyftet med att en misstänkt ska ha rätt till försvarare tidigt i en brottsutredning är att han eller hon inte på grund av bristande kännedom om utredningsförfarandet och den rättsliga regleringen ska komma i underläge mot polis och åklagare, utan ha tillgång till sådan sakkunskap att han eller hon till fullo kan ta till vara sina rättigheter. Det ligger i rättvisans intresse att en försvarare inte bara biträder den misstänkte med upplysningar och råd utan även närvarar vid förhör. Även JO har slagit fast att den misstänkte som regel har rätt att ha tillgång till en försvarare redan från och med det första förhöret. Det är primärt förundersökningsledaren som har ansvar för att en misstänkts försvararrättigheter respekteras. Att hålla ett grundligare förhör om brott med höga straffvärden utan en försvarare närvarande kan äventyra både den misstänktes rättssäkerhetsintressen och förhörens bevisvärde. Den misstänktes ålder och utredningsläget kan också ha betydelse för om det kan anses rättssäkert att hålla ett förhör utan försvarare. Om rätten till försvarare inte kan tillgodoses bör endast ett delgivningsförhör hållas. Ett sådant förhör ska vara kortfattat och inriktat på att delge brottsmisstanken och få besked om den misstänktes inställning till denna. (Se bl.a. JO 2011/12 s. 77, dnr 5493-2008, JO 2012/13 s. 106, dnr 4608-2010, JO 2014/15 s. 77, dnr 2978-2012, och ovan nämnda JO 2013/14 s. 133.)

Avstående från rätten till tillgång till försvarare

En misstänkt kan under vissa förhållanden avstå från rätten till försvarare. Av bl.a. Europadomstolens praxis följer att ett avstående måste ske under rättssäkra former; det ska vara klart, entydigt och frivilligt (se Hans Danelius, a.a., s. 345). EU:s försvarardirektiv innehåller också en bestämmelse om att en misstänkt kan avstå från rätten till tillgång till försvarare. Detta förutsätter att han eller hon har fått tydlig och tillräcklig information på ett enkelt och begripligt språk om innebörden av rättigheten och de eventuella konsekvenserna av att avstå från den. Avståendet måste dessutom vara frivilligt och otvetydigt, och det ska kunna återkallas. (Se artiklarna 9.1 och 9.3.) Om ett avstående återkallas under pågående förhör ska detta avbrytas (se ovan nämnda JO 2013/14 s. 133).

Även om den misstänkte anger att han eller hon avstår från en försvarare kan det med hänsyn till bl.a. brottsmisstankarna, utredningsläget eller den misstänktes ålder finnas anledning att förordna en försvarare för att hans eller hennes försvararrättigheter inte ska äventyras. Detsamma gäller i fråga om försvararens närvaro vid förhör. Som nämnts ovan är det primärt förundersökningsledarens ansvar att göra en bedömning av behovet av försvarare, oavsett vilken inställning den misstänkte har. JO har i några fall där den misstänkte var under 18 år eller strax över framhållit att förhørsledaren bör rådgöra med förundersökningsledaren i försvararfrågan innan ett mer ingående förhör inleds. (Se ovan nämnda JO 2011/12 s. 77 och JO 2013/14 s. 133 samt JO:s beslut den 26 april 2013, dnr 3019-2012.)

Dokumentation m.m.

Även när en åklagare är förundersökningsledare har Polismyndigheten ett ansvar – utan att särskilda direktiv ska behöva ges av förundersökningsledaren – att utföra åtgärder som rutinmässigt förekommer i en förundersökning. Att i samband med förhör informera en misstänkt om hans eller hennes rättigheter hör till rutinåtgärder av det slaget. I detta ingår den dokumentationsplikt som gäller för dessa åtgärder.

Från rättssäkerhetssynpunkt måste det gå att kontrollera att den som förhörts har informerats om sina rättigheter. Detsamma gäller om den misstänkte uppges ha avstått från sin rätt. Det bör därför vid varje förhör tydligt dokumenteras vilken information som lämnats och vilken inställning den misstänkte angett. Även förundersökningsledarens direktiv i försvararfrågan bör dokumenteras. (Se ovan nämnda JO 2012/13 s. 106 och JO 2013/14 s. 133.)

Försvararens skyldigheter

I 21 kap. 7 § RB finns vissa bestämmelser om en försvarares skyldigheter. Det anges bl.a. att en försvarare med nit och omsorg ska ta till vara den misstänktes rätt och i detta syfte verka för sakens riktiga belysning. Detta innebär bl.a. att försvararen är skyldig att främja den misstänktes intressen och bl.a. se till att bevisning och omständigheter som talar till den misstänktes fördel kommer fram. I bestämmelsen anges vidare att en försvarare så snart det kan ske bör överlägga med den misstänkte och förbereda försvaret.

Bedömning

Inledning

Min utredning i detta ärende har avsett frågan om AA:s rätt till tillgång till försvarare respekterades vid polisförhören den 5 och 10 februari 2015. Förhören gällde misstanke om mordbrand och hölls på sjukhuset eftersom AA var skadad efter branden. Förhören genomfördes utan att en försvarare var närvarande.

Brottsmisstänkta:s rätt till tillgång till försvarare är en central rättssäkerhetsfråga. Det framgår inte minst av rättsfall från Europadomstolen och av EUrätten. Att en misstänkt ska ha tillgång till en försvarare innebär inte att

försvararen måste närvara vid alla förhör. Försvararens närvaro är emellertid normalt en förutsättning för att han eller hon ska kunna ta till vara den misstänktes rättigheter och se till att rättsregler följs. Utgångspunkten i den svenska lagstiftningen är också att den misstänkte har en rätt att ha sin försvarare närvarande vid förhör. För att den misstänkte ska kunna utnyttja denna rätt är det naturligtvis väsentligt att han eller hon också underrättas om sina rättigheter.

Jag redovisar nedan min bedömning av om förhören med AA borde ha genomförts utan hans försvarare närvarande och av vem som var ansvarig för att hans behov av försvarare blev tillgodosett. Jag uttalar mig också om AA kan anses ha avstått från försvarare på ett rättssäkert sätt.

AA:s rätt till försvarare vid förhören

Förhöret den 5 februari 2015

Omfattningen av det första förhöret med AA var begränsad. Han delgavs brottsmisstanken och hördes om sin inställning till denna samt fick ange önskemål om försvarare. Det var alltså att betrakta som ett s.k. delgivningsförhör. Även om misstänkta generellt sett har rätt att ha tillgång till en försvarare redan vid det första förhöret får det normalt anses godtagbart att hålla ett delgivningsförhör utan att en försvarare är närvarande. Jag har därför inte några synpunkter på att förhöret med AA den 5 februari 2015 genomfördes utan en försvarare.

Förhöret den 10 februari 2015

Vid tidpunkten för det andra förhöret hade AA en offentlig försvarare, men denne var inte närvarande vid förhöret. Detta var det första av de två längre förhör som hölls med AA under förundersökningen. Förhöret var relativt omfattande; AA redogjorde för vad han hade gjort den aktuella kvällen och för sina personliga förhållanden. Han uppgav bl.a. att han hade köpt bensin och att hans avsikt nog hade varit att elda upp sig själv. Han uttalade sig också om vad han insett om risken för att elden skulle spridas. Även om dessa uppgifter inte kom att vara av avgörande betydelse för utredningen och domen i målet kan det ändå konstateras att det rörde sig om sådana omständigheter som kunde ha varit till nackdel för AA i brottsutredningen.

Förhöret var alltså grundligt, och de brottsmisstankar som riktades mot AA var allvarliga. Han var själv svårt skadad, och det har kommit fram uppgifter i utredningen som tyder på att det i vart fall kunde befaras att han inte var psykiskt stabil vid förhörstillfället. Mot denna bakgrund är det enligt min mening uppenbart att AA skulle ha biträtts av sin försvarare under förhöret. Han befann sig i en ytterst utsatt situation och hade inte möjlighet att själv ta till vara sina rättigheter vid förhöret. Det kan inte anses rättssäkert att hålla förhör av detta slag utan en försvarare närvarande. Bedömningen av behovet av försvarare får i fall som detta inte överlåtas på den misstänkte.

AA:s avstående från försvarare

Förutsättningarna var alltså sådana att förhöret den 10 februari 2015 vid en objektiv bedömning inte borde ha hållits utan att AA:s försvarare var närvarande. Detta gäller alltså oavsett AA:s – och försvararens – inställning i frågan. Formerna för AA:s avstående var därmed inte av avgörande betydelse. Med anledning av att Polismyndigheten i sitt yttrande har angett att AA och hans försvarare under godtagbara former avstått från försvararnärvaro vid förhöret vill jag ändå föra fram vissa generella synpunkter i den frågan.

Som angetts ovan ska ett avstående från försvarare ske på ett rättssäkert sätt; den misstänkte ska ha fått tydlig och tillräcklig information och vara införstådd med vad rätten till försvarare innebär. Avståndet ska också vara klart, entydigt och frivilligt.

Av CC:s uppgifter framgår att hon och AA:s försvarare hade en kontakt inför förhöret, och att det då bestämdes att försvararen inte skulle närvara. Utgångspunkten för detta ställningstagande var i och för sig att AA enligt CC:s uppfattning hade avstått från försvararnärvaro vid förhöret. Jag vill dock ändå framhålla att det i första hand är den misstänkte – inte försvararen – som avgör om han eller hon vill avstå rätten till försvarare vid ett förhör och att det normalt är lämpligt att den misstänkte inför sitt ställningstagande rådgör med sin försvarare om försvararens närvaro och om det förhör som ska hållas. Att förhørsledaren har anledning att ha direkta kontakter med en misstänkts försvarare inför ett förhör fräntar inte förhørsledaren skyldigheten att försäkra sig om att även den misstänkte är införstådd med vad rätten till försvarare innebär. Även om den misstänkte och försvararen inte anser att försvararen behöver närvara har vidare polis och åklagare det slutliga ansvaret för att en misstänkts rätt till försvarare tillgodoses.

Av förhørsprotokollen framgår att AA informerats om sin rätt till försvarare enligt 12 § förundersökningskungörelsen. Vid förhöret den 10 februari 2015 framgår detta endast genom en kryssmarkering, och det finns inte någon ytterligare notering om försvararfrågan, t.ex. om AA:s inställning till att låta sig förhöras utan försvarare. CC har i utredningen här uppgett att hon vid förhöret den 5 februari 2015 frågade AA om han ville att en försvarare skulle närvara vid nästa förhör, och att han då svarade att det kändes bra att prata utan försvarare. CC har angett att hon lät AA:s önskemål – som hon inte fann skäl att ifrågasätta – styra. Som hennes uppgifter får förstås var anledningen till att hon inte dokumenterade AA:s inställning till att låta sig förhöras utan försvarare att det var överenskommet redan före förhöret och att försvararen var underrättad. Det framgår dock inte av hennes redogörelse om hon ändå tog upp frågan om försvararnärvaro med AA vid förhöret den 10 februari 2015, dvs. om det endast är en dokumentationsbrist. Oavsett det vill jag framhålla att en misstänkt vid varje förhörstillfälle måste få ta ställning till om han eller hon vill låta sig förhöras utan försvarare. En misstänkt kan inte anses bunden av att han eller hon tidigare uppgett att förhör kan hållas utan försvarare. Det gäller även under

ett pågående förhör; om en misstänkt anger att han eller hon önskar en försvarare ska förhöret normalt sett avbrytas och återupptas när en försvarare kan närvara.

Av utredningen framgår att AA var svag och medtagen vid det första förhöret. Det framstår mot den bakgrunden som ännu mer olämpligt att låta AA:s egen inställning vara avgörande för bedömningen av behovet av en försvarare vid nästa förhör. AA:s uttalande om att det kändes bra att prata utan försvarare borde dessutom snarare ha väckt frågan om han insett innebörden av rätten till försvarare, och föranlett att CC kontrollerade detta. Det kan i vart fall inte anses vara ett klart och entydigt avstående från försvarare.

Det som kommit fram tyder på att det funnits brister i informationen till AA om rätten till försvarare, och det har inte säkerställts att han insett innebörden av denna rätt. Hans avstående från försvarare kan därmed under alla förhållanden inte anses ha skett på ett rättssäkert sätt.

Förundersökningsledarens och förhørsledarens ansvar

Det är primärt förundersökningsledaren som är ansvarig för att en misstänkts rätt till försvarare respekteras. Det innebär bl.a. att de direktiv som ges till förhørsledaren ska innefatta frågan om rätt till försvarare när det är aktuellt. För att en förundersökningsledare ska kunna ta sitt ansvar för dessa frågor under pågående utredningsarbete krävs det att förhørsledaren informerar och rådgör med förundersökningsledaren om det finns någon osäkerhet kring försvararnärvaron. Förundersökningsledaren kan då göra en egen bedömning av behovet av försvarare och ta ställning till hur förhöret ska genomföras.

I AA:s fall var det alltså i första hand kammaråklagaren BB som var ansvarig för att AA fick tillgång till försvarare i tillräcklig omfattning. BB har uppgett att han och CC inte berörde frågan om försvararen skulle närvara vid förhöret den 10 februari 2015, men att han utgick från att hon enligt den normala rutinen skulle kontakta försvararen inför förhöret.

BB har alltså inte lämnat något direktiv i frågan om försvararens närvaro vid förhöret med AA. Det bör i och för sig inte heller krävas av honom eftersom åtgärden att underrätta en offentlig försvarare om att förhör ska hållas normalt sett får anses vara en sådan rutinåtgärd som ska utföras av polisen utan ett särskilt direktiv. Det är därför angeläget att förhørsledaren informerar förundersökningsledaren om han eller hon frångår denna rutin eller – som i detta fall – försvararen av någon annan anledning inte avser att närvara vid förhöret, eller det uppstår andra frågor kring försvararnärvaron.

Förhørsledaren har alltså ett ansvar för att lyfta frågan om behovet av försvarare vid förhör till förundersökningsledaren. Detta innebär dock inte att en förhørsledare i alla fall måste kontrollera med förundersökningsledaren om det går bra att hålla ett förhör utan en försvarare närvarande. I fall där det handlar om misstankar om relativt lindrig brottslighet, den misstänkte är vuxen och det

inte heller finns några särskilda personliga förhållanden som gör att en försvarare bör närvara kan det normalt sett inte krävas att förhørsledaren kontrollerar med förundersökningsledaren om förhöret kan hållas utan en försvarare. Detta förutsätter naturligtvis att den misstänkte godtar det.

Eftersom det huvudsakligen är förundersökningsledaren som ska ta ställning till behovet av försvarare vid förhör är det dock viktigt att förhørsledaren i tveksamma fall tar upp frågan med förundersökningsledaren. Det går inte att i detalj ange i vilka situationer som detta bör ske, utan det får avgöras i det enskilda fallet. Bedömningen av när det är tveksamt om ett förhör kan hållas utan en försvarare varierar säkerligen också mellan olika förhørsledare. Det kan t.ex. bero på tidigare erfarenhet, men också på samarbetet och dialogen med förundersökningsledaren. Jag kan i vart fall konstatera att det i en situation som den här aktuella – misstankar om allvarlig brottslighet och särskilda personliga förhållanden hos den misstänkte – i princip inte finns något utrymme för förhørsledaren att själv besluta att förhör kan hållas utan en försvarare närvarande.

Mot denna bakgrund anser jag att BB hade fog för att utgå från att CC kallade försvararen till förhöret, och att försvararen också närvarade vid detta. Det är anmärkningsvärt att CC – som i viss mån själv verkar ha övervägt försvararnärvaron – inte tog upp frågan med BB innan hon bestämde sig för att hålla förhöret med AA. Eftersom hon inte gjorde det kan inte BB anses ansvarig för att förhöret genomfördes på det sätt som nu skedde.

Avslutande synpunkter

Sammanfattningsvis borde förhöret med AA den 10 februari 2015 inte hållits utan att hans försvarare var närvarande. Därmed har hans rätt till tillgång till försvarare inte respekterats, och det är förhørsledaren CC som ska kritiseras för det. Hon har angett att det på grund av de särskilda förhållanden som rådde – att AA var skadad och behövde sjukhusvård – fanns anledning att vara mer flexibel än normalt. Hon har också anfört att hon lät AA:s önskemål styra. Det framstår alltså som om CC anser att hon agerade utifrån AA:s bästa, och jag har i och för sig inte något skäl att tro att hon hade någon annan avsikt med sitt handlande. Med anledning av det som kommit fram vill jag dock betona att det primärt är förundersökningsledaren som ska bedöma om en misstänkt har behov av en försvarare vid förhör. Rätten till försvarare är fundamental för misstänkts rätt att försvara sig. Det är därför angeläget att det i sådana frågor görs kvalificerade bedömningar och att de är sakliga.

De uppgifter AA lämnade vid förhöret fick inte någon avgörande betydelse i rättegången mot honom. Tingsrätten har uttryckligen angett att det funnits anledning att vara försiktig med att lägga hans uppgifter till grund för bedömningen. BB har också uppgett att eftersom AA inte mindes så mycket av händelsen var utredningen inriktad på annan bevisning. Vid en samlad bedömning av rättsprocessen mot AA finns det enligt min mening inte grund för

att avsaknaden av försvarare vid förhöret medfört att han inte fick en rättvis rättegång. Oavsett detta har hans rätt att försvara sig, och därmed hans rättssäkerhet, äventyrats, vilket naturligtvis är allvarligt.

Som framgått ovan är i ett fall som det här aktuella är utrymmet för den misstänkte att förfoga över frågan om försvarare ytterst begränsat. AA:s inställning till att låta sig förhöras utan försvarare närvarande var därför inte av avgörande betydelse; försvararen borde av rättssäkerhetsskäl ha närvarat ändå. Med anledning av att jag ifrågasätter både om AA insett innebörden av rätten till försvarare och om hans uttalande överhuvudtaget borde ha tolkats som ett avstående från försvarare vill jag betona vikten av att ett avstående från försvarare sker på ett rättssäkert sätt.

De brister som kommit fram i detta ärende är enligt min erfarenhet inte helt ovanliga. Jag har bl.a. vid inspektioner sett exempel på att det hållits omfattande förhör med misstänkta om relativt allvarlig brottslighet utan att försvarare närvarat. Det kan äventyra både den misstänktes rättssäkerhetsintressen och förhörens bevisvärde. Brottsmisstänkts rätt till tillgång till försvarare är en grundläggande rättssäkerhetsfråga, och det är också en prioriterad fråga för JO. Åklagarmyndigheten arbetar för närvarande med att ta fram riktlinjer om rätten till försvarare vid förhör, vilket jag välkomnar.

Ärendet avslutas med den kritik som uttalats ovan.